

УДК 37.015.31

Сарнавський М. О.

СУТНІСТЬ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ НАСТІЛЬНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЇХ ФОРМУВАННІ

Стаття присвячена дослідженню змісту морально-вольових якостей особистості. Проаналізовано поняття “моральні якості” та “вольові якості”, встановлено наявність тісного взаємозв'язку між ними. Висловлено авторську позицію щодо запропонованого в педагогічній науці застосування для характеристики особистості поняття “морально-вольові якості”, яке поєднує в собі ознаки як моральних, так і вольових якостей. Вказується на значущість у процесі виховання дітей правильного розуміння сутності морально-вольових якостей, їх особливостей та визначення оптимальних засобів, що забезпечують їх розвиток.

Обґрунтовано на прикладі шахів позитивний вплив настільних інтелектуальних ігор на формування та розвиток таких якостей особистості, як дисциплінованість, самостійність, колективізм, цілеспрямованість. Заняття шахами сприяють розвитку дитини у колективі, навчають її відповідально ставитись до своїх дій, правильно поводитись у конкурентному середовищі. Шахи допомагають навчитись самостійно аналізувати власні помилки, раціонально розподіляти час, бути об'єктивним та самокритичним. Завдяки шахам у дитини виховується наполегливість у досягненні поставленої мети.

Ключові слова: морально-вольові якості, цілеспрямованість, дисциплінованість, самостійність, колективізм, настільні інтелектуальні ігри, шахи.

У сучасних умовах швидкоплинного розвитку суспільства кожна людина повинна бути готова протистояти усім його викликам. Передумовою успішного протистояння є наявність у людини певних стійких життєво необхідних якостей. Такими, зокрема, є морально-вольові якості. Саме завдяки ним людина може раціонально організовувати власну діяльність, боротися із життєвими складнощами, рухаючись цілеспрямовано до своєї мети. Успішність виконуваної роботи багато в чому залежить від уміння керувати власною поведінкою, контролювати емоції, нести відповідальність за особисті помилки. У зв'язку з цим наявність у людини морально-вольових якостей має велике значення для багатьох сфер її діяльності.

У науковій літературі радянського періоду та за роки незалежності України проблематиці морально-вольових якостей приділено досить багато уваги. Зокрема, проблеми виховання особистості, формування її моральних якостей вивчали М. Болдирєв, Я. Коменський, І. Свядковський, В. Сухомлинський, В. Чудновський. До характеристики окремих аспектів формування вольових якостей особистості у своїх працях зверталися такі вчені, як Ф. Гоноболін, Є. Ільїн, В. Калін, А. Макаренко, К. Платонов, А. Пуні, П. Рудик, В. Селіванов, К. Ушинський, Є. Щербаков. Морально-вольові якості особистості були предметом досліджень Ю. Дубовик, В. Желанової,

Ю. Ковальової, О. Крайнюк, І. Улиської та інших.

У педагогічній доктрині загально визнаною є думка, що формування морально-вольових якостей найбільш активно відбувається в підлітковому віці. Це досить складний та довготривалий процес, який вимагає від батьків та педагога чіткого розуміння сутності морально-вольових якостей, їх особливостей та визначення оптимальних засобів, що забезпечують їх розвиток. До переліку таких засобів відносяться настільні інтелектуальні ігри, які у сучасний період мають широке застосування.

Метою статті є з'ясування змісту морально-вольових якостей особистості, встановлення значення настільних інтелектуальних ігор у формуванні та розвитку окремих морально-вольових якостей.

У педагогічній науці поняття морально-вольових якостей досліджувалося на дисертаційному та монографічному рівнях. Вчені радянської доби та сучасного періоду по-різному визначають це поняття. Така різноманітність обумовлена, перш за все, його структурною складністю, адже морально-вольові якості включають у себе як вольові характеристики особистості, так і моральні одночасно. З цього приводу П. Рудик зазначає, що виховання необхідних людині вольових якостей органічно та нерозривно пов'язане з його моральним вихованням. Воно є єдиним педагогічним процесом, у якому виховання вольових та моральних сторін особистості взаємопов'язані та не можуть відбуватися роздільно. Виховання вольових якостей не відбувається без одночасного виховання моральних рис особистості, у той же час моральне виховання не може бути здійснене поза вольовою діяльністю [1, с. 9, 10].

Виходячи з розуміння якостей особистості як сукупності її соціально та біологічно обумовлених компонентів, що визначають стійку поведінку особистості [2, с. 39], проаналізуємо існуючі в науковій літературі визначення понять "моральні якості" та "вольові якості".

У довідкових джерелах моральні якості визначаються як основні істотні якості людини, які характеризують рівень її загальної моральної культури. Вони характеризують не окремі моральні зусилля, вчинки людини, а стабільну і послідовну її поведінку, спосіб життя. Моральні якості класифікуються на позитивні та негативні. До позитивних відносяться гуманність, патріотизм, справедливість, безкорисливість, чесність і гідність, великодушність, скромність, тактовність, вірність обов'язку та інші; до негативних – егоїзм, безпринципність, цинізм, грубість, боягузтво тощо [3, с. 411].

На думку А. Светової, моральні якості входять до структури моральної свідомості і характеризують вчинки, незалежно від того, ким вони здійснюються, і окремі сторони поведінки певної особистості, що виступають в якості рис її характеру. У понятті "моральні якості" втілена оцінна сторона: вираження певного (позитивного чи негативного) відношення до них, тому певні якості вчинку є критерієм його моральної оцінки. Основоположними моральними якостями є честь та людська гідність [4, с. 8].

І. Улиська моральні якості називає внутрішнім регулятором та особистим суддею індивідуальних вчинків особистості щодо самої себе, до оточення, суспільства. Водночас, моральні якості – це сукупність об'єктивних, загальнозначущих, безумовних норм, що визначають відносини між людьми та існують у формі ідеальних орієнтирів, еталонів поведінки. Ці якості визначаються внутрішньою необхідністю виконувати моральні вимоги і певним чином мотивують соціальну та професійну діяльність, тобто спонукають особистість до дій відповідно до її власних моральних установок та моральних вимог суспільства [5, с. 330].

На думку Ю. Дубовик, моральні якості – це стійкі характеристики особистості, що є запорукою дотримання нею у своїх діях, вчинках, поведінці основних норм і правил моралі [6, с. 30].

У більш широкому розумінні визначаються моральні якості С. Ігнатенко. Вченою вони розуміються як усталені риси характеру особистості, що визначають її відносини з людьми, характеризують ставлення до себе й довкілля, а також є усвідомленими і внутрішньо прийнятими нею правилами поведінки в суспільному житті. Моральні якості формуються на ґрунті та у зв'язку з іншими результатами діяльності особистості, які розкривають ставлення людини до суспільства, праці, відбивають гуманне ставлення до самої себе. Вступаючи у взаємодію, вони породжують нові властивості, які уособлюються з вихованістю особистості. Остання визначається не окремими якостями, а їх сукупністю, моральним змістом, спрямованістю та рівнем розвитку [7, с. 8].

Узагальнюючи вищевказані погляди вчених, зазначимо, що переважна більшість з них пов'язує існування моральних якостей особистості із внутрішньою оцінкою людиною своїх дій, співвідношенням їх із існуючими у суспільстві нормами і правилами моралі. Останні, у свою чергу, можна вважати орієнтиром, ідеалом людської поведінки.

Перейдемо до аналізу наступного поняття – “вольові якості”. Його фундаментальною категорією є поняття “воля”, яке у довідкових джерелах розуміється у багатьох значеннях. Прийнятним для визначення змісту поняття “вольові якості” як такого, що характеризує особистість, є значення, згідно з яким воля розуміється як “одна з функцій людської психіки, що полягає, насамперед, у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки” [8, с. 373].

У педагогічній науці дослідженню волі та вольових якостей приділена значна увага. З приводу визначення сутності та змісту вольових якостей у поглядах вчених існують певні розбіжності. Є. Ільїн, за результатами узагальнення багатьох наукових позицій, визначає вольові якості як особливості вольової регуляції, які проявляються у конкретних специфічних ситуаціях та обумовлені характером складнощів, що потребують подолання. Вчений розглядає вольові якості як сукупність вродженого та набутого. У якості вродженого компонента виступає обумовлена

вродженими задатками здатність, а у якості набутого в онтогенезі компонента – досвід людини: його вміння та знання, пов'язані з самостимуляцією; сформований мотив досягнення, сформована вольова установка не здаватися перед складнощами, яка стає звичкою при їх багаторазовому успішному подоланні. Прояв вольових якостей залежить як від одного, так і від іншого компонента, тобто це як і реалізація здатності до вольового зусилля, так і вміння його проявляти [9, с. 148, 149]. Вчений виділяє два види вольових якостей: власне вольові (“прості”) та морально-вольові (“складні”) [9, с. 171].

Основоположник наукової школи психології волі В. Селіванов визначає вольові якості як відносно постійні, незалежні від конкретної ситуації, стійкі психічні утворення особистості. До таких якостей він відносить цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, наполегливість, витримку, самостійність, організованість, сміливість, діловитість, самоконтроль та інші [10, с. 13, 14].

На думку Ю. Дубовик, вольові якості є одним із важливих аспектів соціальної сутності людини. Це пояснюється, зокрема, тим, що вони не успадковуються, а розвиваються лише у процесі виховання та соціалізації людини [11, с. 20].

Аналізуючи комплексно наукові погляди щодо визначення понять “моральні якості” та “вольові якості”, можемо дійти висновку про наявність між ними тісного взаємозв'язку. Про це наголошується у педагогіці й багатьма вченими. Зокрема, на думку В. Желанової, реальна вольова поведінка людини визначається поєднанням вольових та моральних якостей [12, с. 99]. Відомий вчений І. Сеченов у структурі вольових якостей виокремлює моральний компонент волі та зазначає, що воля – це діяльнісна сторона розуму та морального почуття. А тому прояв вольових якостей залежить від моральних рис характеру [9, с. 121]. Ю. Ковальова констатує, що воля є необхідною умовою та своєрідним механізмом засвоєння моральних цінностей. Тільки через вольове зусилля формуються моральні переконання особистості. Однак людина може проявляти свої вольові якості для досягнення не лише власних, але й суспільних цілей, а це дозволяє оцінювати її вольові вчинки з погляду загальноприйнятих норм моралі. За таких обставин вже може йти мова про наявність у людини морально-вольових якостей [13, с. 108, 109].

З огляду на вищевказаний взаємозв'язок між моральними та вольовими якостями, вважаємо запропоноване в педагогічній науці застосування поняття “морально-вольові якості”, що поєднує в собі ознаки як моральних, так і вольових якостей, логічним та прийнятним для характеристики особистості.

О. Крайнюк, досліджуючи систему морально-вольових якостей студентів у процесі фізичного виховання, дійшла висновку, що морально-вольові якості – це сполучення вроджених та набутих антропометричних,

морфологічних, психологічних, фізіологічних і біологічних особливостей особистості студента, які впливають на успішність його діяльності. Серед усієї чисельності морально-вольових якостей дослідниця особливе місце відводить цілеспрямованості. А вже на основі останньої та моральності виявляються інші провідні якості: сміливість, рішучість, ініціативність, самостійність, наполегливість, стійкість, самовладання та витримка [14, с. 29, 30]. Ю. Дубовик визначає морально-вольові якості як стійкі характеристики людини, що забезпечують її здатність керувати своєю поведінкою та діяльністю в усіх ситуаціях на основі дотримання моральних норм, за необхідності долаючи наявні внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху досягнення поставленої мети [6, с. 43, 44].

Є. Ільїн серед морально-вольових якостей виділяє самовідданість, принциповість, мужність та інші [9, с. 199]. В. Калін до цієї групи якостей відносить наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність та організованість [15, с. 179].

Перелік морально-вольових якостей досить широкий. У межах цієї статті, виходячи із поставленої мети, пропонується розглянути із них ті, формування та розвиток яких забезпечуються, зокрема, засобами настільної інтелектуальної гри. Зважаючи на велике різноманіття таких ігор, вважаємо за доцільне зосередити увагу на дослідженні найбільш розповсюдженої серед них – шахів.

Дисциплінованість. Ця морально-вольова якість передбачає дотримання людиною встановленого порядку, відповідальне відношення її до справи, наявність підвищених вимог до власної поведінки та поведінки інших людей. Відповідно, дисциплінованість має моральне забарвлення та відображає відношення людини до загальноприйнятих норм поведінки. Можливий прояв її інтелектуального компоненту дисциплінованості, коли рішення приймається на основі раціонального аналізу, відпрацьованих правил [9, с. 201, 202].

Розглядаючи шахи як засіб розвитку дисциплінованості, зазначимо наступне. Кожен шахіст, який бажає досягти значних результатів, повинен регулярно системно покращувати свій рівень гри. Сучасний стрімкий розвиток технологій призвів до певних змін у шахах. Вони стали більш залежними від комп'ютерів, які набагато швидше від людини здатні прораховувати можливі варіанти, та які сьогодні є гідними суперниками навіть найсильнішим шахістам. Задля підтримання свого авторитету шахіст повинен розумітися у всіх новелах шахового світу, не відставати від розвитку відповідних суспільних відносин. А відсутність дисциплінованості буде заважати йому розвиватися та витримувати конкуренцію.

Яскравим прикладом засобу розвитку дисциплінованості для шахіста є шаховий годинник. Саме завдяки обмеженню часу на продумування ходів шахіст вчиться не витрачати час задарма, раціонально його розподіляти, боротися із нерішучістю при виборі ходу. У протилежному випадку наслідком

може бути програна шахова партія.

Одним із обов'язкових правил проведення будь-яких офіційних шахових змагань є правило “доторкнувся до фігури – зобов'язаний зробити хід саме цією фігурою”. Це правило також дисциплінує шахіста, вимагає від нього виваженого, відповідального ставлення до кожної його дії.

Самостійність – вміння слідувати своїм переконанням, покладатися на власні сили, не вдаючись без потреби до допомоги інших [10, с. 15]. Ця важлива морально-вольова якість також розвивається за допомогою шахів. Результат шахової партії – це результат зусиль кожного гравця особисто. Лише він відповідальний за ті помилки, які допустив під час гри – чи то з неухважності, чи через відсутність досвіду, чи з інших причин. Звинувачувати у програвші будь-кого, окрім себе, немає сенсу. Кожний шахіст повинен самостійно аналізувати допущені ним помилки, бути об'єктивним та самокритичним.

На етапі підготовки до гри шахіст може радитися із товаришами, тренером. Сідаючи ж грати за шахову дошку, він опиняється один на один із суперником, йому доводиться самостійно застосовувати усі свої знання та навички задля перемоги. Недарма ще другий чемпіон світу з шахів Е. Ласкер вважав особистим завданням навчити своїх учнів самостійно мислити [16, с. 379]. Без сумніву, ця здатність є важливою не лише за шаховою дошкою, а й у буденному житті.

У той же час, поряд із вихованням самостійності, шахи допомагають дитині розвиватися в колективі, навчають її спілкуватися з однолітками. Завдяки проведенню групових занять з шахів у дитини виховується така якість особистості, як **колективізм**. Велике значення у вихованні цієї якості мають шахові турніри, участь у яких допомагає дітям навчитися правильно поводитись у конкурентному середовищі. А під час командних шахових змагань, наявність у кожного члена команди колективістських якостей взагалі є запорукою успіху.

Шахи є гарним засобом розвитку **цілеспрямованості**. Є. Ільїн останню характеризує як свідому спрямованість особистості на досягнення найближчої чи віддаленої за часом цілі, та наголошує, що цілеспрямованість може бути пов'язана із захопленістю певною справою, внаслідок чого вона може підтримуватися й інтересами людини, емоційною привабливістю виконуваної діяльності [9, с. 172].

Ще з перших занять шахіста навчають основній меті будь-якої шахової партії – поставити мат королю суперника. Однак, така спрямованість гравця має включати в собі як дотримання певного стратегічного плану, так і виконання окремих тактичних завдань. Їх дотримання та виконання відповідно є запорукою переможного результату. Вміння йти до своєї мети, відкидаючи все менш важливе, не відволікаючись на інші варіанти, з кожною партією розвивається все сильніше і, в кінцевому випадку, виховує цілеспрямованість та наполегливість у досягненні поставленої мети.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що тісний взаємозв'язок між моральними та вольовими якостями особистості дозволяє виокремити групу морально-вольових якостей, які поєднують у собі як моральні, так і вольові характеристики особистості. Одним із ефективних засобів розвитку таких якостей є настільні інтелектуальні ігри. Зокрема, завдяки їх найпопулярнішому виду – шахам – у людини розвиваються такі якості особистості, як дисциплінованість, самостійність, колективізм, цілеспрямованість.

Перспективою подальшого дослідження є проведення аналізу досвіду використання психолого-педагогічних можливостей настільних інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Використана література:

1. Рудик П. А. Психологические основы морально-волевой подготовки спортсмена / П. А. Рудик // Проблемы психологии спорта. – Москва, 1962. – С. 9-20.
2. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике / А. С. Воронин. – Екатеринбург, 2006. – 135 с. URL : www.lomonpansion.com/files/ustu280.
3. Гофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Гофтул. – Житомир, 2014. – 416 с.
4. Светова А. О. Виховання духовно-моральних якостей майбутніх професійних тенісистів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.07 / А. О. Светова. – Луганськ, 2010. 20 с.
5. Улиська І. В. Морально-вольові якості у структурі особистості медичного працівника. / І. В. Улиська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: “Педагогіка і психологія”. 2015. Випуск 43. – С. 328-332.
6. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. / Ю. М. Дубовик. – Харків, 2018. 263 с.
7. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. / С. О. Ігнатенко. – Одеса, 2007. 22 с.
8. Новый тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад. О. М. Сліпушко, В. В. Яременко. – Київ, 2007. Т. 1 : А-К. – 928 с.
9. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург, 2009. – 368 с.
10. Селиванов В. И. Воля и ее воспитание / В. И. Селиванов. – Москва, 1976. – 64 с.
11. Дубовик Ю. М. Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини / Ю. М. Дубовик // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. – 2015. – Випуск 52. – С. 18-22.
12. Желанова В. В. Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування “навичок ХХІ століття” / В. В. Желанова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Педагогіка. Соціальна робота”. – 2017. – Випуск 2 (41). – С. 99-101.
13. Ковальова Ю. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей в учнів старшого шкільного віку / Ю. Ковальова // Наукові записки : зб. наук. пр. [Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка]. Серія: “Педагогічні науки”. 2014. Випуск 131. – С. 106-109.
14. Крайнюк О. П. Моделювання системи морально-вольових якостей студентів у процесі фізичного виховання / О. П. Крайнюк // Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті : матеріали ХІ Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12-15 травня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 27-30.
15. Калинин В. К. Классификация волевых качеств / В. К. Калинин // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности : тезисы Всесоюзной конференции молодых ученых. – Симферополь, 1983. – С. 175-182.
16. Ласкер Эмануил. Учебник шахматной игры / Ласкер Эмануил. – Москва, 2018. – 408 с.

References:

1. Rudik P. A. Psikhologicheskie osnovy moralno-volevoy podgotovki sportsmena / P. A. Rudik // Problemy psikhologii sporta. – Moskva, 1962. – S. 9-20.
2. Voronin A. S. Slovar terminov po obshchey i sotsialnoy pedagogike. – Yekaterinburg, 2006. – 135 s. URL : www.lomonpansion.com/files/ustu280.
3. Toftul M. H. Suchasnyi slovnyk z etyky / M. H. Toftul. – Zhytomyr, 2014. – 416 s.
4. Svetova A. O. Vykhovannia dukhovno-moralnykh yakosteï maibutnykh profesiynykh tenisystiv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata ped. nauk : spets. 13.00.07 / A. O. Svetova. – Luhansk, 2010. 20 s.
5. Ulyska I. V. Moralno-volovi yakosti u strukturi osobystosti medychnoho pratsivnyka. / I. V. Ulyska // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: “Pedahohika i psykhohohiia”. 2015. Vypusk 43. – S. 328-332.
6. Dubovyk Yu. M. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury do formuvannia moralno-volovykh yakosteï uchniv osnovnoi shkoly : dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04. / Yu. M. Dubovyk. – Kharkiv, 2018. 263 s.
7. Ihnatenko S. O. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizychnoho vykhovannia do formuvannia moralnykh yakosteï molodshykh shkoliariv : avtoref. dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04. / S. O. Ihnatenko. – Odesa, 2007. 22 s.
8. Novyi tumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 3 t. / uklad. O. M. Slipushko, V. V. Yaremenko. – Kyiv, 2007. T. 1 : A-K. – 928 s.
9. Ilin Ye. P. Psikhologiya voli / Ye. P. Ilin. – Sankt-Peterburg, 2009. – 368 s.
10. Selivanov V. I. Volya i ee vospitanie / V. I. Selivanov. – Moskva, 1976. – 64 s.
11. Dubovyk Yu. M. Rol i znachennia moralno-volovykh yakosteï u zhytti liudyny / Yu. M. Dubovyk // Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia : zb. nauk. pr. – 2015. – Vypusk 52. – S. 18-22.
12. Zhelanova V. V. Moralno-volovi yakosti osobystosti yak suttieva determinanta formuvannia “navychok XXI stolittia” / V. V. Zhelanova // Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: “Pedahohika. Sotsialna robota”. – 2017. – Vypusk 2 (41). – S. 99-101.
13. Kovalova Yu. Pidhotovka maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury do formuvannia moralno-volovykh yakosteï v uchniv starshoho shkilnoho viku / Yu. Kovalova // Naukovi zapysky : zb. nauk. pr. [Kirovohrad. derzh. ped. un-tu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Serii: “Pedahohichni nauky”. 2014. Vypusk 131. – S. 106-109.
14. Krainiuk O. P. Modeliuvannia systemy moralno-volovykh yakosteï studentiv u protsesi fizychnoho vykhovannia / O. P. Krainiuk // Modeliuvannia ta informatsiini tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni i sporti : materialy KhI Mizhnar. nauk. konf. (m. Kharkiv, 12-15 travnia 2015 r.). – Kharkiv, 2015. – S. 27-30.
15. Kalin V. K. Klassifikatsiya volevykh kachestv / V. K. Kalin // Emotsionalno-volevaya regulyatsiya povedeniya i deyatelnosti : tezisy Vsesoyuznoy konferentsii molodykh uchenykh. – Simferopol, 1983. – S. 175-182.
16. Lasker Emanuil. Uchebnik shakhmatnoy igry / Lasker Emanuil. – Moskva, 2018. – 408 s.

САРНАВСКИЙ Н. А. Сущность морально-волевых качеств личности и значение настольных интеллектуальных игр в их формировании.

Статья посвящена исследованию содержания морально-волевых качеств личности. Проанализировано понятия “моральные качества” и “волевые качества”, установлено наличие тесной взаимосвязи между ними. Изложено авторскую позицию по поводу предложенного в педагогической науке применения для характеристики личности понятия “морально-волевые качества”, которое объединяет в себе признаки как моральных, так и волевых качеств. Указывается на значимость в процессе воспитания детей правильного понимания сущности морально-волевых качеств, их особенностей и определения оптимальных средств, обеспечивающих их развитие.

Обосновано на примере шахмат положительное влияние настольных интеллектуальных игр на формирование и развитие таких качеств личности, как дисциплинированность, самостоятельность, коллективизм, целеустремленность. Занятия шахматами способствуют развитию ребенка в коллективе, учат его ответственно относиться к своим действиям,

правильно вести себе в конкурентній середі. Шахматки допомагають навчитися самостійно аналізувати свої помилки, раціонально розподіляти час, бути об'єктивним і самокритичним. Благодаря шахматам у дитини виховується наполегливість в досягненні поставленої мети.

Ключеві слова: морально-вольові якості, цілеспрямованість, дисциплінованість, самостійність, колективізм, настільні інтелектуальні ігри, шахматки.

SARNAVSKYI M. O. The essence of moral-volitional qualities of personality and the importance of desktop intellectual games in their formation.

The article is devoted to the study of the content of moral-volitional qualities of personality. The concepts of "moral qualities" and "volitional qualities" are analyzed. The existence of a close relationship between them is established. The author agrees that the concepts of "moral-volitional qualities" combine the features of both moral and volitional qualities. It is indicated that in the process of raising children the importance of correct understanding of the essence of moral-volitional qualities, their peculiarities and determination of optimal means for their development.

Based on the example of chess, the positive influence of desktop intellectual games on the formation and development of such qualities of personality as discipline, independence, collectivism, and purposefulness is explained. Chess classes promote the development of children in a team, teach them to take responsibility for their actions, to behave in a competitive environment. Chess helps to learn to independently analyze own mistakes, rationally distribute time, to be objective and self-critical. Thanks to chess, the child is persevering in achieving the goal.

Keywords: moral-volitional qualities, purposefulness, discipline, independence, collectivism, desktop intellectual games, chess.

УДК 378.091.8:[17.022.1:321.7

Силадій І. М.

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна студентська молодь переважно є прибічником демократичних перетворень, а отже, й демократичних цінностей. Однак суперечлива природа цінностей новітньої доби та неоднорідність студентського загалу зумовлюють необхідність посилення цілеспрямованого впливу на процес генерування демократичних цінностей студентської молоді. Насамперед формування таких цінностей має відбуватися в контексті розгортання свободи як загальнозначущого чинника розвитку особистості. Водночас серед елементів формування демократичних цінностей студентської молоді традиційно виокремлюються фактори соціально-політичного середовища, впливу близького оточення, засобів масової інформації, культури, освіти, виховання і самовиховання індивіда. Під цим оглядом на особливу увагу також заслуговує позанавчальна діяльність ВНЗ, яка охоплює профспілкову, дозвільну та інші види діяльності студентської молоді.

Ключові слова: людина, освіта, культура, молодь, демократичні цінності, система освіти, демократична освіта.